

УДК 378(477)+339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-5.20>

Чернуха Т.С.

аспірантка кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ОБ'ЄДНАННЯ ЗВО ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто інституціональні механізми об'єднання закладів вищої освіти в умовах економічних трансформацій та глобалізації, представлено рекомендації щодо відповідного коригування інституціонального забезпечення вищої освіти України. Виділено чинники, що можуть бути передумовами ініціювання успішного об'єднання закладів вищої освіти та здатні зумовлювати провал проекту об'єднання на будь-якій стадії його реалізації. До успішних чинників об'єднання ЗВО віднесено очікування з боку студентів, персоналу навчальних закладів та місцевих громад стосовно суттєвого та радикального підвищення якості надання навчальних та дослідницьких послуг, нарощування підприємницької активності, впевненість основних стейкхолдерів у тому, що вони отримують додатковий вииграш від об'єднання. Відповідно, в період підготовки до об'єднання увага зосереджується на забезпеченні активного діалогу між основними стейкхолдерами, сфокусованого на пошуку спільного, орієнтованого на майбутнє бачення перспектив інституціонального розвитку.

Ключові слова: економічна глобалізація, інститути, інституціональні системи, об'єднання закладів вищої освіти, система вищої освіти, трансформація системи вищої освіти.

ОБЪЕДИНЕНИЕ ВУЗОВ КАК ПЕРСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Чернуха Т.С.

В статье рассмотрены институциональные механизмы объединения высших учебных заведений в условиях экономических трансформаций и глобализации, представлены рекомендации по соответствующей коррекции институционального обеспечения высшего образования Украины. Выделены факторы, которые могут быть предпосылками инициирования успешного объединения высших учебных заведений и способны обусловить провал проекта объединения на любой стадии его реализации. К успешным факторам объединения вуза отнесены ожидания со стороны студентов, персонала учебных заведений и местных общин касательно существенного и радикального повышения качества предоставления учебных и исследовательских услуг, наращивание предпринимательской активности, уверенность основных стейкхолдеров в том, что они получат дополнительный выигрыш от объединения. Соответственно, в период подготовки к объединению внимание сосредоточивается на обеспечении активного диалога между основными стейкхолдерами, сфокусированного на поиске общего, ориентированного на будущее видение перспектив институционального развития.

Ключевые слова: экономическая глобализация, институты, институциональные системы, объединение высших учебных заведений, система высшего образования, трансформация системы высшего образования.

ASSOCIATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A PERSPECTIVE FOR THE INSTITUTIONAL SYSTEM OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Chernukha Tetiana

The article deals with the institutional mechanisms of integration of higher education institutions in the conditions of economic transformations and globalization, presents recommendations on the corresponding correction of the higher education institutions of Ukraine. Factors that can serve as a prerequisite for the successful unification of higher education institutions and capable of causing the unification project failure at any stage of its implementation are identified. Successful factors in the unification of HEI include expectations from students, staff of educational institutions and local communities about significant and radical quality improvement of educational and research services provision, increase of entrepreneurial activity; the confidence of the major stakeholders is that they will receive additional benefits from the merger. Accordingly, in the run-up to the merger, the focus is on ensuring an active stakeholder dialogue focused on finding a collaborative, forward-looking vision for institutional development. Ultimately, an alternative to perceiving outcomes as a loss of independence and freedom by the participants should be to evaluate integration as a way to optimize the use of all

available resources and capabilities in a difficult environment. For small HEI, the positive effect of such an association is to enable them to fulfill their mission under a better known brand. In turn, large HEI thus get the opportunity to remove a competitor's educational services from the market, to borrow its time, to ensure its own expansion. The most negative examples of business combinations are hostile takeovers and acquisitions. Particularly noteworthy in the Ukrainian context is the type of merger known as "consolidation" – the merger of equals. The starting point of such an amalgamation is to obtain economic benefits, primarily due to the "scale effect", the effects of strengthening the scientific, logistical, and competitive potential of the integrated HEI. This, in turn, is seen as an important tool for expanding student recruitment in the face of increased competition in the educational services market.

Keywords: economic globalization, institutions, institutional systems, integration of higher education institutions, higher education system, transformation of higher education system.

Постановка проблеми. Структурна перебудова національної економіки, демографічна криза, процеси глобалізації, значне скорочення кількості випускників середньої школи, зростання кількості українців, що навчаються за кордоном, зумовлюють необхідність суттєвого коригування діяльності системи ВО. Альтернативою закриття закладів вищої освіти (ЗВО), що веде до втрати багаторічних напрацювань у сферах матеріально-технічного, знаннєвого та людського капіталу, може бути створення на основі їх об'єднання потужних регіональних навчально-дослідних центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що виникають в процесі економічних трансформацій системи вищої освіти, перебувають у центрі уваги дослідників. Серед них важливе місце посідають питання об'єднання ЗВО. До них звертаються такі вітчизняні та закордонні науковці, як А. Тихонов, А. Абрамешин, Т. Вороніна, А. Підгорний, В. Єфремов [3], Д. Мартін, М. Томас. Окрім проблем об'єднання, серед питань, якими займаються дослідники, є соціальні й економічні аспекти управління сучасною освітою, оптимізація ЗВО в Україні. Водночас залишаються неповністю дослідженими проблеми інституціоналізації організаційних змін, пов'язаних з об'єднанням ЗВО в умовах економічних трансформацій.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні інституціональних механізмів об'єднання українських ЗВО в умовах трансформації та економічної глобалізації, пропозиції рекомендації щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною передумовою визначення магістральних напрямів розвитку української системи вищої освіти (ВО) є адекватне розуміння тенденцій та перспектив інтеграції національної економіки в глобальну систему господарювання. Варто виділити дві складові цього завдання. Перша передбачає формування чіткого уявлення про перспективи розвитку національної економіки, її місце та роль у світовому господарстві, інституціональну модель соціально-економічної моделі (СЕМ), що формується, адже саме її особливості зумовлюють змістовні характеристики запиту на основний продукт діяльності закладу вищої освіти (ЗВО), а саме спеціаліста-професіонала, який володіє певними кваліфікаціями, отже, те, кого та як вони повинні готувати [7, с. 36]. Друга складова вирішальною мірою виявляється похідною від першої та передбачає визначення місця та ролі ЗВО й національної системи ВО загалом у глобальному розподілі праці в галузі підготовки кваліфікованих кадрів [8]. Зупинимось на цих складових включення національної системи ВО в процес глобалізації більш детально.

Інформатизація та глобалізація охоплюють практично всі сфери людської діяльності. Вони знаходять своє втілення на всіх етапах виробничого процесу, виявляються спроможними кардинально змінити практично всі складові ланцюжків створення товарів та послуг, їх доданої вартості. Водночас зберігається, трансформується під впливом цих змін роль та значення традиційних мікро-, макро- та мегаекономічних чинників середовища господарювання.

Особливого значення вони набувають в процесі кардинальних перетворень моделі господарювання, зміни місця й ролі країни в глобальній економічній системі. Саме з такою ситуацією ми маємо справу в Україні. Додатковим чинником, що суттєво вплинув на процес економічних перетворень, став їх збіг у часі з розгортанням постіндустріальних трансформацій в розвинених країнах, до яких на момент початку економічних реформ належала Україна [3].

Отже, на момент отримання незалежності Україна мала розгалужений народногосподарський комплекс, в якому було представлено практично всі галузі економіки. Більш того, розвиток в умовах протистояння двох систем зумовлював необхідність створення цілісного виробничого комплексу, зорієнтованого одночасно як на інтеграцію в загальносоюзні виробничі зв'язки, так і на спроможність самозабезпечення за основними групами товарів. Концентрація та глибока спеціалізація поєднувалися з дублюванням виробничих програм. Яскравою ілюстрацією ситуації, що склалась, може слугувати такий приклад. Харківський інструментальний завод у межах виробничої кооперації з підприємствами своєї галузі співпрацював з Рязанським ливарним заводом, тоді як аналогічне ливарне підприємство, розташоване під Харковом, у Куп'янську, в межах своєї галузі постачало продукцію до інших республік СРСР. Саме ці потенційні цілісність та комплексність структури економіки давали шанс Україні увійти до числа провідних країн світу. Потребам цієї моделі відповідає також система ВО.

Структурна перебудова національної економіки зумовила необхідність суттєвого коригування навчального профіля значної кількості українських ЗВО. Додаткові проблеми, відповідно, й завдання щодо перебудови їх роботи створює демографічна криза, що обумовлює суттєве скорочення кількості випускників середньої школи, тобто потенційних майбутніх абітурієнтів. Альтернативою болісному закриттю відповідних ЗВО, що веде до втрати багаторічних напрацювань у сферах матеріально-технічного, знаннєвого та людського капіталу, може слугувати створення на основі об'єднання групи ЗВО потужних регіональних навчально-дослідних центрів [6]. Воно може стати інструментом досягнення синергетичного ефекту від

об'єднання під одним дахом спеціалістів, що представляють різні сфери господарювання, на яких історично спеціалізувався відповідний регіон.

Негативний попередній досвід спроб подібної інтеграції навчальних закладів на зразок того, що було здійснено в Сумах, засвідчує необхідність використання більш прискіпливого підходу до процесу попередньої підготовки, вжиття відповідних заходів, поточного та підсумкового моніторингу його процесів та результатів з проведенням відповідного коригування за підсумками як окремих заходів, так й об'єднання загалом. Суттєвий потенціал удосконалення цих процесів містить запозичення досвіду інших країн.

До чинників, що розглядаються як передумови ініціювання успішного об'єднання ЗВО, відносять очікування з боку студентів, персоналу навчальних закладів та місцевих громад стосовно суттєвого та радикального підвищення якості надання навчальних та дослідницьких послуг, нарощування підприємницької активності, впевненість основних стейкхолдерів у тому, що вини отримають додатковий вигаш від об'єднання. Відповідно, в період підготовки до об'єднання увага зосереджується на забезпеченні активного діалогу між основними стейкхолдерами, сфокусованого на пошуку спільного, орієнтованого на майбутнє бачення перспектив інституціонального розвитку. Зрештою, альтернативою до сприйняття результатів як втрати учасниками незалежності та свободи має стати оцінювання об'єднання як шляху до оптимізації використання в умовах, що ускладнюються, всіх наявних ресурсів та можливостей.

Варто звернути увагу на диференціацію рівнів інституціональної інтеграції учасників об'єднання ЗВО. У разі федералізації йдеться про тип об'єднання, коли учасники делегують частину власних функцій центральному органу управління та залишають за собою право спільного контролю його діяльності. Натомість втрата ними правової суб'єктності може приводити як до формування абсолютно нової колективної ідентичності, керованої єдиною структурою управління, так і до входження у структуру більш життєздатного учасника з повною втратою власної ідентичності. Для невеликих ЗВО позитивний ефект такого об'єднання полягає у забезпеченні можливості виконувати власну місію під більш відомим брендом. Великі ЗВО завдяки цьому отримують можливість прибрати з ринку освітніх послуг конкурента, запозичити його напрацювання, забезпечити власну експансію. Крайніми негативними прикладами об'єднань у комерційній сфері є ворожі захоплення й поглинання. Вартим на особливу увагу в українських умовах є тип об'єднання, який отримав назву консолідації, тобто об'єднання рівних. Вихідним посилом такого об'єднання є отримання економічних переваг перш за все за рахунок «ефекту масштабу», ефектів укріплення наукового, матеріально-технічного, конкурентного потенціалу об'єданого ЗВО. Це розглядається як важливий інструмент розширення набору студентів в умовах загострення конкуренції на ринку освітніх послуг.

Залежно від конкретних обставин об'єднання ЗВО можуть включати навчальні заклади з подібним (горизонтальне) або відмінним (вертикальне) навчальним профілем. В цьому контексті особливого значення набувають характеристики подоби та компліментар-

ності ЗВО, що об'єднуються. Перш за все слід назвати близькість або відмінність бачення місії ЗВО, навчального профіля, програм, структури, кількості студентів, історичного шляху розвитку. Варто звернути особливу увагу на те, що обидва варіанти співвідношення учасників відіграють важливу роль у забезпеченні успіху інтеграції ЗВО, адже саме взаємне доповнення відмінних характеристик може стати джерелом синергетичного ефекту об'єднання. Важливо також враховувати особливості стратегій, що переслідують учасники об'єднання, мотиви, що ними рухають, підсумковий рівень взаємної інтеграції, на який вони орієнтуються.

Загалом передумови успішної інтеграції можна розділити на кілька таких груп:

- кваліфікація та обсяг повноважень лідерів і представників формованого керівного центру;
- близькість або компліментарність уявлень про мету, зміст та наслідки інтеграції, наявність альтернативних варіантів дії;
- ефективність та якість внутрішньої та зовнішньої інституціональної взаємодії та комунікації (високий рівень взаємної довіри та підтримки є ключовим інгредієнтом успіху управління та дієздатності об'єднання);
- здатність забезпечити динамічність процесу об'єднання;
- послідовне, помірковане, уважне ставлення до потреб та інтересів співробітників, збереження їх людського капіталу.

Важливими передумовами успіху є стратегічне бачення далекоглядних перспектив та цілей об'єднання, впевненість у тому, що воно є кращою альтернативою розвитку. Подібний підхід забезпечує адекватне розуміння таких поточних і тактичних критеріїв діяльності ЗВО, як фінансовий результат, економія коштів, економія на масштабі, обсяг поточного набору. Стратегічне бачення перспектив розвитку дає підстави основним стейкхолдерам переосмислити власні потреби та інтереси, отже, стає відповідним моментом об'єднання трансформацій. Його складовими є формування чіткого беззаперечного спільного уявлення основних стейкхолдерів про те, чому об'єднання є кращим шляхом до загального успіху, та вигоди, які вони від нього отримають; відповідальна та злагоджена команда, здатна до рішучих дій, спрямованих на досягнення мети; якісне керівництво; наполегливість у досягненні цілей; потужна система проектного менеджменту, що ґрунтує свою діяльність на продуманих критеріях, за допомогою яких здійснюється постійний моніторинг успішності процесу об'єднання; зрозумілий та детальний план взаємодії всіх суб'єктів, задіяних у процесі; достатній обсяг ресурсів.

Важливо підкреслити, що економія коштів не повинна перетворюватися на єдину або основну підставу об'єднання ЗВО. Його повноцінна реалізація вимагає значного часу. Непоодинокими є випадки, коли в процесі реформ учасники вносять суттєві зміни в попередні плани або взагалі відмовляються від них. До того ж визначити вартість реформ виявляється досить важко через необхідність великої кількості незначних інституціональних змін, які потребують відповідних витрат. Підрахувати їх виявляється практично неможливо. Серед основних напрямів витрат на об'єднання варто виділити:

– брендинг, налагодження повноцінної комунікації, взаємодію між учасниками та із зовнішнім середовищем;

– вирішення проблем, що виникають у зв'язку з необхідністю суттєвих змін у структурі людського капіталу;

– забезпечення програми розвитку, підтримку синергетичного ефекту та короткострокових вигащів;

– розбудову необхідної інфраструктури;

– втрачені в результаті об'єднання альтернативні можливості отримання доходу та витрати, пов'язані з необхідністю попередження опортуністичної поведінки противників реформ та мінімізації її наслідків;

– витрати на формування, трансформацію, розвиток суспільного капіталу нового об'єднання;

– витрати на забезпечення якісного керівництва.

Успішне завершення проекту об'єднання передбачає ревіталізацію та коригування цілей керівництва всіх учасників проекту.

Варто відзначити, що провал проекту об'єднання ЗВО може відбутися на будь-якій стадії його реалізації. На початковому етапі він може бути боязливим через те, що деякі учасники вважають, що витрати

на об'єднання значно переважають отриманий ефект. В подальшому цьому можуть сприяти виявлення серйозних проблем, пов'язаних зі станом інституціонального середовища учасників або неефективністю запропонованих заходів; небажання або нездатність лідерів об'єднання процесу вирішити проблеми, що виникають; деструктивний вплив останніх на процес і мотивацію перетворень; виникнення непередбачуваних ситуацій, що ускладнюють процес. Більш того, навіть після завершення об'єднання учасники можуть виявити бажання повернутись до попереднього стану через те, що отримані вигащів виявляються меншими за очікувані, менш привабливими, ніж ті, які кожен з учасників мав до об'єднання, має місце ситуація, коли «один плюс один менше двох».

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дало змогу виявити інституціональні механізми об'єднання ЗВО як однієї з можливих, головне, дієвих альтернатив до закриття освітніх закладів в українській системі вищої освіти. Відповідно, це є прямою перспективою для успішного функціонування системи вищої освіти України та розвитку країни загалом.

1. Альтбах Ф. Глобальные перспективы высшего образования. Москва : ИД ВШЭ, 2018. 552 с.

2. Боуэн У. Высшее образование в цифровую эпоху. Москва : ИД ВШЭ, 2018. 222 с.

3. Єфремов В. Оптимізація ВНЗ в Україні як необхідна умова підвищення їх конкурентоспроможності. Вища школа. 2014. № 3–4. С. 73–83.

4. Информационные и коммуникационные технологии в образовании : монография / под ред. Б. Дендева. Москва : ИТО YUNESKO, 2013. 320 с.

5. Липов В. Комплементарна зумовленість інституціональних систем і реформування ВО в Україні. Вища школа. 2018. № 4. С. 23–48.

6. Підгорний А. До питання про оптимізацію мережі вищих навчальних закладів в Україні. Економіка України. 2017. № 87. С. 60–73.

7. Университет в условиях современности: сила традиций перед вызовами будущего. Харьков : Щедра садиба плюс, 2014. 284 с.

8. Чернуха Т. Зміни інституціональних форм системи вищої освіти при впровадженні smart-освіти. Smart-образование в smart-обществе: возможные пути адаптации : материалы XVII ежегодной международной научно-практической конференции, г. Харьков, 14 февраля 2019 г. Харьков : НУА, 2019. С. 238–241.

1. Altbakh F. (2018). Globalnye perspektivy vysshego obrazovaniya [Global Perspectives on Higher Education]. Moscow : ID VShE, 552 p. (in Russian).

2. Bouen U. (2018). Vysshee obrazovanie v tsifrovuyu epokhu [Higher Education in the Digital Age]. Moscow : ID VShE, 222 p. (in Russian).

3. Yefremov V. (2014). Optyimizatsiya VNZ v Ukrayini yak neobkhdna umova pidvyshchennya yikh konkurentospromozhnosti [Optimization of universities in Ukraine as a necessary condition for increasing their competitiveness]. Vyshcha shkola. P. 73–83.

4. Dendev B. (ed) (2013). Informatsionnye i kommunikatsionnye tekhnologii v obrazovanii [Information and communication technologies in education]. Monografiya. Moscow : ITO YUNESKO, 320 p.

5. Lypov V. (2018). Komplementarna zumovlenist instytucionalnykh system i reformuvannya VO v Ukrayini [The complementarity of the institutional systems and the reform of HE in Ukraine is complementary]. Vyshcha shkola. № 4. S. 23–48.

6. Pidgornyj A. (2017). Do pytannya pro optyimizaciyu merezhi vyshhykh navchalnykh zakladiv v Ukrayini [On the optimization of the network of higher education institutions in Ukraine]. Ekonomika Ukrayiny, p. 60–73.

7. Universitet v usloviyakh sovremennosti: sila traditsiy pered vyzovami budushchego [University in the conditions of the present: the strength of traditions before the challenges of the future] (2014). Kharkiv : Shchedra sadiba plus, 284 p.

8. Chernukha T. (2019). Zmini institutsionalnykh form sistemi vishchoi osviti pri vprovadzhenni smart-osviti [Changes in the institutional forms of the higher education system with the introduction of smart education]. Smart-obrazovanie v smart-obshchestve: vozmozhnye puti adaptatsii (Ukraine, Kharkov, February, 2019). NUA, p. 238–241.

E-mail: Tatyana0009@gmail.com